

5.2. רווחיות הבנקים מעסקים והמגמות באשראי העסקי

עיקרי הדברים

- תיבה זו מנתחת את הקשר שבין רווחיותם של הבנקים מפעילות האשראי לעסקים בגדלים ובענפים שונים, לבין הקצאת האשראי לעסקים אלה לאורך זמן.
- הממצאים מצביעים על כך, שלמרות שהבנקים מציעים לעסקים הבינוניים והגדולים אשראי בשיעורי ריבית נמוכים יותר, פעילות אשראי זו היא רווחית יותר עבורם בהשוואה לפעילות האשראי שלהם לעסקים הקטנים.
- ענף הבינוני והנדל"ן נמצא בהשוואה לענפים אחרים כרווחי יותר עבור הבנקים, מה שעשוי להסביר את שיעורי צמיחת האשראי הגבוהים של השנים האחרונות לענף זה.
- לאורך זמן קיים בממוצע מתאם גבוה בין הרווחיות שסוגים שונים של עסקים משיאים לבנקים לבין הגידול באשראי שמוקצה לעסקים אלה; תיבה זו מספקת תובנות חשובות לגבי פעולתו ויעילותו של מנגנון הקצאת האשראי במערכת הבנקאות.

הקדמה

בשנים האחרונות ראינו מגמות שונות באשראי הבנקאי לעסקים ממגזרי פעילות ומענפים שונים. כך למשל נרשם מאז סוף שנת 2020 גידול מואץ באשראי הבנקאי לעסקים הגדולים, בעוד שהאשראי למגזר העסקים הזעירים (לפי סיווג הפיקוח על הבנקים) נותר יציב יחסית. כמו כן נרשמו במהלך תקופה זו שיעורי צמיחה גבוהים יותר באשראי לענפי הבינוני והנדל"ן בהשוואה לענפים האחרים. אחד הגורמים שיכולים להסביר את המגמות השונות הללו בהקצאת האשראי, מעבר לביקוש של העסקים עצמם לאשראי, הוא הרווחיות שהעסקים השונים משיאים לבנקים; כלומר, הבנקים מקצים אשראי רב יותר לסוגי העסקים שמשאיים להם רווחיות גבוהה יותר. בתיבה זו נבחן את רווחיותם של הבנקים לאורך זמן שנובעת מעסקים ממגזרים ומענפים שונים ואת הקשר שלה להתפתחויות בתחום האשראי העסקי הבנקאי.⁴⁰

המגזר העסקי בבנקים ניתן לחלוקה לפי גודל עסק, בהתבסס על מגזרי פעילות פיקוחיים: זעירים, קטנים, בינוניים וגדולים. מטעמי נוחות נגדיר ונבחן בתיבה זו שלוש קטגוריות של גודל עסק, בהתאמה רבה יותר לסיווג שמשמש את מגזרי ההנהלה בבנקים ואת הסוכנות לעסקים קטנים ובינוניים (לוח 1):^{41,42}

⁴⁰ הנתונים לגבי רווחיותה של מערכת הבנקאות מבוססים על דיווחי הבנקים לפיקוח על הבנקים בדבר "מגזרי פעילות פיקוחיים", שמדווחים גם במסגרת הביאור של מגזרי הפעילות בדוחות הכספיים. אנו מסתמכים בניתוח על ההקצאה הבנקאית של העלויות (כגון, העלות התפעולית) ומניחים לשם כך שהיא מפורטת ברמת מהימנות גבוהה.

⁴¹ מהדוחות הכספיים של חמשת הבנקים הגדולים עולה אמנם כי יש שונות בהגדרה של גודל עסק, אך כולם מסווגים את גודל העסק לפי 3 קטגוריות (למעט בנק אחד שמשמש גם בסיווג של עסק זעיר): "עסקים קטנים", "מסחרי" (בינוני / middle market) ו"עסקי" (גדולים).

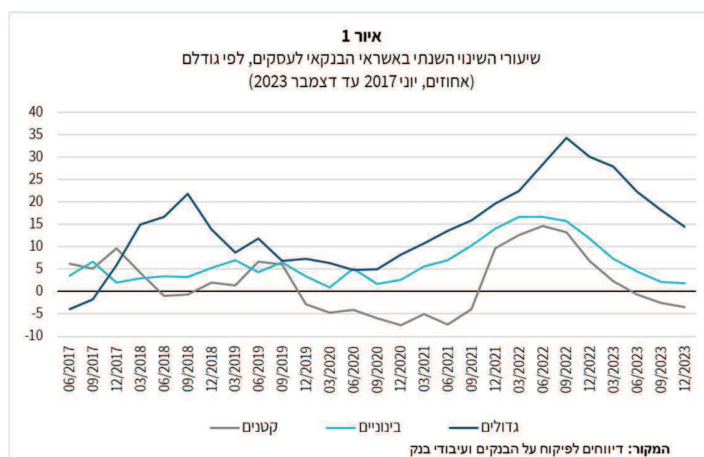
⁴² על פי הסוכנות לעסקים קטנים ובינוניים קיים סיווג שונה מהסיווג של הפיקוח על הבנקים: עסקים זעירים עם מחזור מכירות שנתי של עד 2 מיליון ₪, עסקים קטנים עם מחזור מכירות שנתי מעל 2 מיליון ₪ ועד 25 מיליון ₪; עסקים בינוניים עם מחזור מכירות שנתי מעל 25 מיליון ₪ ועד 100 מיליון ₪; ועסקים גדולים עם מחזור מכירות שנתי מעל ל-100 מיליון ₪.

לוח 1. פילוח האשראי העסקי הבנקאי לפי גודל עסק

קטגוריה	סיווג לפי "מגזרים פיקוחיים"	הגדרת הפיקוח על הבנקים (לפי מחזור פעילות)	חלקם באשראי העסקי הבנקאי	31/12/2023	31/12/2016
עסקים גדולים	גדולים	מעל 250 מ' ש	39%	54%	
עסקים בינוניים	בינוניים וקטנים	10 עד 250 מ' ש	33%	28%	
עסקים קטנים	זעירים	עד 10 מיליון ש	28%	18%	

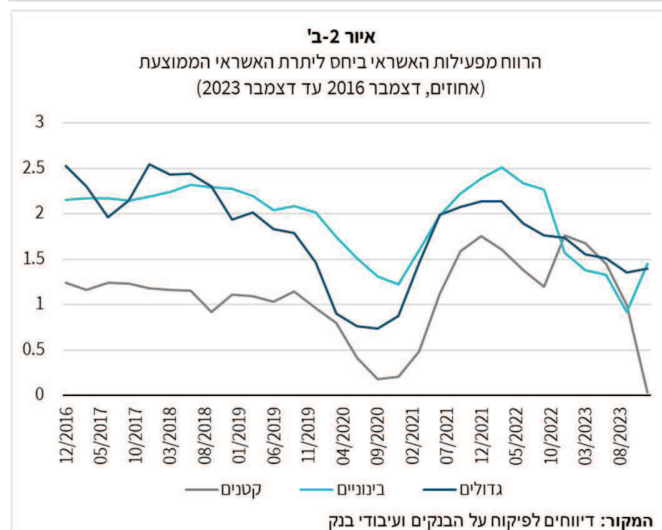
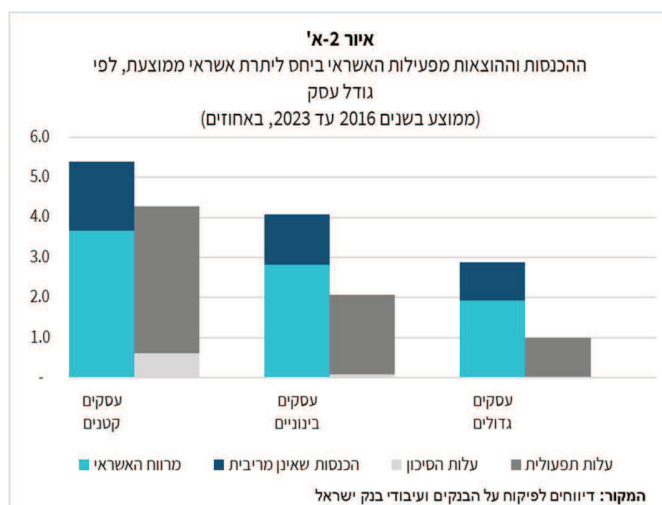
רווחיות הבנקים מעסקים והקשר למגמות של האשראי העסקי

נכון לסוף שנת 2023 עמדה יתרת האשראי למגזר העסקי במערכת הבנקאות על כ-752 מיליארד ש, כמעט פי שניים מהיתרה לסוף שנת 2016 (425 מיליארד ש), גידול זה משקף צמיחה שנתית ממוצעת בשיעור של כ-8.5%, עם שיעורי צמיחה משתנים בין מגזרי העסקים השונים.⁴³ איור 1 מציג את שיעורי הצמיחה השנתיים מיוני 2017

עד דצמבר 2023. מהאיור עולה כי מאז סוף שנת 2019 היו שיעורי צמיחת האשראי למגזר העסקים הקטנים נמוכים יותר בהשוואה לשני המגזרים העסקיים האחרים – הבינוניים והגדולים, שעבורם ניכר כי מסוף שנת 2020 החלו שיעורי הצמיחה להאמיר עד אמצע שנת 2022, אז החלה הריבית בישראל ובעולם לעלות. יש לציין כי בשונה מההתפתחות באשראי הבנקאי לעסקים הקטנים, נמשכה מגמת הצמיחה הגבוהה באשראי לעסקים הבינוניים והגדולים גם לאחר תחילת העלאות הריבית, אך מגמה זו החלה לרדת באופן עקבי כמחצית השנה לאחר מכן.

⁴³ שיעור הצמיחה הממוצע בעסקים הגדולים היה הגבוה ביותר והסתכם ב-13.5%, בעסקים הבינוניים היה שיעור הצמיחה כ-6% ואילו בעסקים הקטנים כ-2% בלבד.

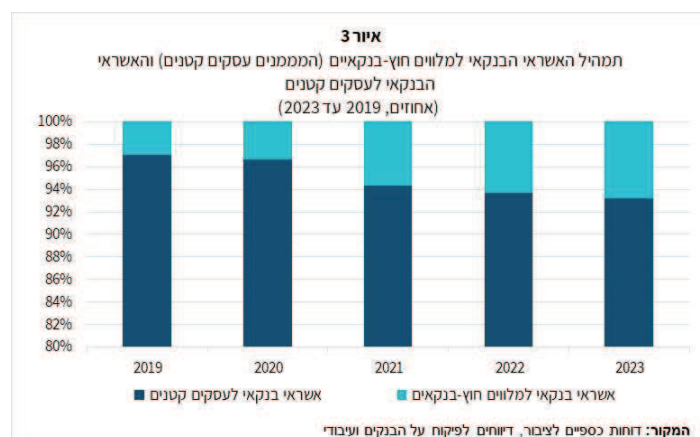
כדי לנתח את הקשר בין מגמות האשראי לרווחיות מפעילות האשראי, אנו בוחנים את הרכב ההכנסות והעלויות של הבנקים מאשראי העסקי. הפער בין ההכנסות לעלויות מייצג את הרווח ברמת המגזר. איור 2-א מציג את מרווח האשראי הממוצע ואת ההכנסות שאינן מריבית ("צד ההכנסות") מול העלות התפעולית ועלות הסיכון ("צד העלויות").^{44,45} ההצגה של הרכב ההכנסות והעלויות לפי גודל עסק מראה כי הרווחיות של מערכת הבנקאות היא גבוהה יותר במגזרי העסקים הבינוניים והגדולים, שבהם גם שיעורי הצמיחה היו גבוהים יותר. ליתר דיוק, הרווח הממוצע מהעסקים הקטנים הוא כאחוז אחד, בעוד שבמגזרים האחרים, הבינוניים והגדולים, הוא עומד בממוצע על כשני אחוזים. איור 2-ב, שמציג את הרווח ביחס ליתרת האשראי הממוצעת לאורך זמן, מצביע על כך שהרווחיות ממגזר העסקים הקטנים לאורך התקופה המנותחת היא נמוכה באופן עקבי משני המגזרים העסקיים האחרים, כאשר הפער ברווחיות בולט בעיקר עד סוף שנת 2020, לפני הגידול המואץ באשראי לעסקים הבינוניים והגדולים.⁴⁶

⁴⁴ הרכב ההכנסות של מערכת הבנקאות נחלק להכנסות מריבית ולהכנסות שאינן מריבית (למשל, עמלות פתיחת תיק / עמלות עו"ש). כנגד ההכנסות יש לבנק עלויות מימון, הוצאות תפעוליות ועלות הסיכון. כלומר, הבנק לוקח מנקודת מבטו בחשבון בתמחור הכנסותיו כמה רכיבים: עלות המימון שלו, שהיא העלות של מקורות הגיוס שהוא משלם (בעיקר עלות הפיקדונות); העלות התפעולית שלו, שכוללת, למשל, עלות החזקת סניפים, עלות כוח אדם, ניהול ההלוואה וכו'; וכן עלות הסיכון של הלווה, כפי שהבנק המלווה מתמחר אותו. הריבית הגבוהה יותר שישלם המלווה, תשקף את הסיכון הגבוה יותר שהמלווה רואה, כפי שהדבר יתבטא בהפרשה גבוהה יותר להפסדי אשראי.

⁴⁵ לצד ההכנסות קיים רכיב נוסף, "מרווח מפיקדונות", שלא היה מהותי לפני העלאת הריבית. מדובר למעשה בפער בין הכנסות הריבית נטו לבין מרווח האשראי. משום שהבחינה היא בתשקופת ארוכת טווח, ללא קשר להשפעת הריבית, לא נלקח רכיב זה בחשבון.

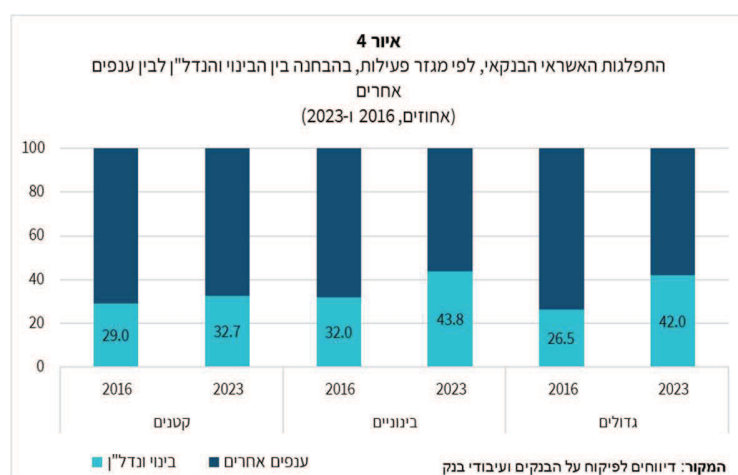
⁴⁶ באיור 2-ב יורד הרווח מפעילות האשראי לאפס בעקבות העלייה בהוצאות להפסדי אשראי, שצמחה והקטינה את הרווחיות מהעמדת אשראי.

מניתוח זה עולה שהרווחיות מפעילות האשראי מתואמת עם מגמות האשראי השונות לפי גודל העסק, בהבחנה בין מגזר העסקים הקטנים לבין המגזרים הבינוניים והגדולים. הבנקים עשויים להעדיף לממן אשראי לעסקים הקטנים באמצעות מלווים חוץ-בנקאיים על רקע הרווחיות הנמוכה יותר. בשנים 2019 עד 2023 סיפקה מערכת

הבנקאות בממוצע כ-50% ממקורות המימון הפנימיים וחיצוניים למלווים החוץ-בנקאיים, ללא שינוי מהותי במהלך שנים אלה.⁴⁷ איור 3 מציג את התפתחות האשראי הבנקאי למלווים החוץ-בנקאיים ולעסקים קטנים, מה שמעיד על עלייה ביתרת האשראי למלווים החוץ-בנקאיים ועל חלקם של אלה בתמהיל (עלייה מכ-3% בשנת 2019 לכ-7% בשנת 2023). הדבר מצביע על כך שהבנקים הגדילו בעקיפין את האשראי לעסקים הקטנים על ידי מתן אשראי למלווים החוץ-בנקאיים.

הניתוח בוחן את הקשר בהבחנה נוספת, לפי גודל עסק ומבחינה ענפית, תוך התמקדות בענף הבינוי והנדל"ן,

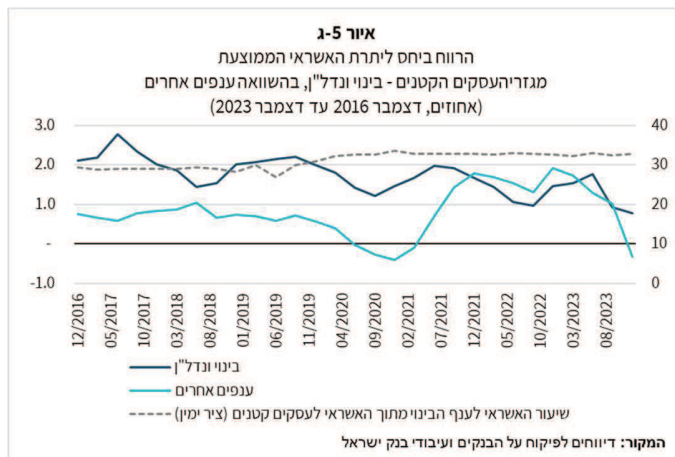
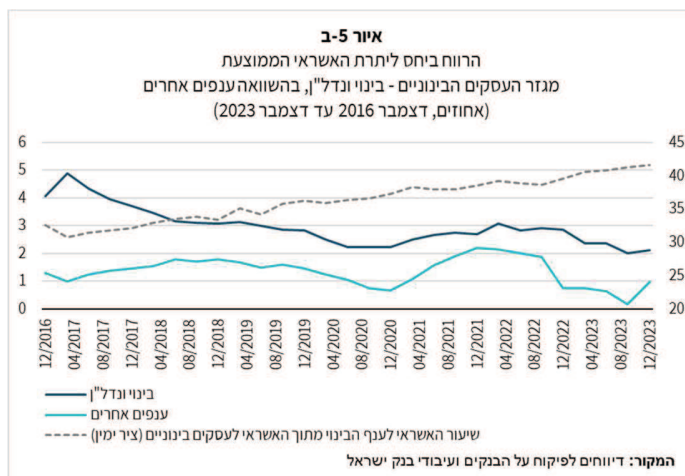
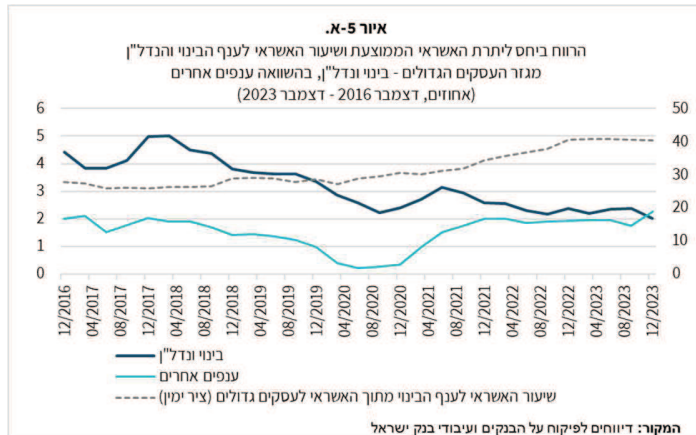

שהצמיחה ביתרת האשראי לענף ניכרת מאד בשנים האחרונות. איור 4 מציג את ההתפלגות הענפית של האשראי הבנקאי לפי מגזרי הפעילות בשתי נקודות זמן, מה שמצביע על חלקם ההולך וגדל של ענפי הבינוי והנדל"ן בסך האשראי, בעיקר לעסקים הבינוניים והגדולים. לכן בהתאם לממצאים הקודמים נצפה שמגמה זו תהיה מתואמת עם רווחיות גבוהה יותר מעסקים מענפים אלה.⁴⁸

⁴⁷ בהתייחס לחברות האשראי החוץ-בנקאיות הציבוריות. בהתאם לדוחות הכספיים שלהן, הן מעמידות אשראי בעיקר לעסקים קטנים, אך איננו יודעים לפי איזו הגדרה. לכן הנחנו שמדובר בעסקים שהוגדרו בתיבה כ"קטנים".

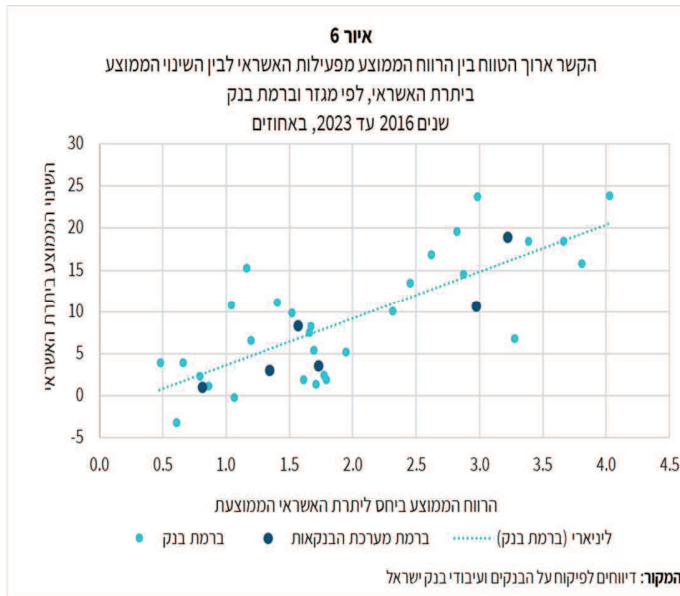
⁴⁸ עם הגידול בחלקם של עסקים אלה באשראי, נצפה גם שהרווחיות ביחס ליתרה הממוצעת של האשראי תרד.

איור 5-א מצג את הרווח מפעילות האשראי ביחס ליתרת האשראי הממוצעת במגזר העסקים הגדולים, תוך הבחנה בין ענף הבינוי והנדל"ן לבין ענפים אחרים. מהאיור עולה כי עד סוף שנת 2020 היה הרווח הבנקאי מענף הבינוי והנדל"ן גבוה יותר מהממוצע בענפים אחרים, בפער של כ-2.4 נקודות אחוז (240 נקודות בסיס). מאז סוף שנת 2020 בולטת מגמת העלייה באשראי לענף הבינוי והנדל"ן מסך האשראי למגזר העסקים הגדולים, בעוד שהפער ברווחיות מפעילות האשראי הבנקאי הצטמצם, אך נותר גבוה יותר בענף הבינוי והנדל"ן בכ-70 נקודות בסיס.

פערי רווחיות דומים מפעילות האשראי בין ענף הבינוי והנדל"ן לבין ענפים נצפים בעסקים הבינוניים (איור 5-ב) וגם בעסקים הקטנים (איור 5-ג). עם זאת, בעוד שבעסקים הבינוניים נותר הפער ברווחיות לאורך כל התקופה יציב יחסית, בעסקים הקטנים הפער נעלם בסוף שנת 2021. לאורך כל התקופה הרווחיות מהעסקים הקטנים – בכל הענפים – הייתה נמוכה יותר מאשר למגזרי עסקים הבינוניים והגדולים, מה שיכול להסביר את הקצאת האשראי הגדולה יותר של מערכת הבנקאות למגזרים אלה.

איור 6 בוחן את הקשר בין הרווח הבנקאי מפעילות האשראי לבין השינוי ביתרת האשראי ברמת בנק על פני זמן. כל נקודה בהירה בתרשים מייצגת את השינוי הממוצע ביתרת האשראי בשנים 2016 עד 2023 ביחס לרווח הממוצע מפעילות האשראי באותה תקופה, עבור כל אחד מחמשת הבנקים הגדולים ועבור כל אחד משש הקטגוריות שנבדקו. הנקודות הכהות בתרשים מייצגות את השינוי באשראי ביחס לרווחיות של מערכת הבנקאות כולה. האיור מראה מתאם גבוה (יותר מ-0.75), אשר מעיד כי בטווח הארוך, הקצאת האשראי לעסקים ממגזרי פעילות ומענפים שונים היא מתואמת עם הרווחיות מאותם עסקים. נקודת מבט זו מספקת אינדיקציה חשובה להבנת המנגנון של הקצאת האשראי העסקי בבנקים.

הערה: האיור מציג את הקשר בין הרווח הבנקאי מפעילות האשראי לבין השינוי ביתרת האשראי. כל אחת מהתצפיות הבהירות בגרף מייצגת את השינוי הממוצע ביתרת האשראי בשנים 2016 עד 2023 ביחס לרווח הממוצע מפעילות האשראי בשנים 2016 עד 2023, של כל אחד מששת המגזרים שנבחנו – עסקים קטנים, בינוניים וגדולים ובהבחנה בין ענף הבינוי והנדל"ן לבין ענפים אחרים, עבור כל אחד מחמשת הבנקים הגדולים (כלומר, 30 תצפיות). התצפיות הכהות בגרף מייצגות את השינוי באשראי ביחס לרווחיות של ששת המגזרים, ברמת סך מערכת הבנקאות.